

УДК 811.58

СКЛАДНОСТІ РОЗУМІННЯ ТА ОПАНУВАННЯ СКЛАДІВ У КИТАЙСЬКІЙ МОВІ

Марія Ястреблянська

Дзінлінський університет, кафедра прикладної лінгвістики,

м. Чанчунь, Китай, 130012

тел.: +8615043090454, e-mail: pidbyl@gmail.com

Розглянуто поняття складу (силабем) у китайській мові, його особливості та закони формування. Виявлено, що характеристики складів у мовах порівняння, а саме – китайській та українській, різні. Саме ці відмінності ускладнюють процес розуміння та засвоєння складів у Путунхуа. Звернено увагу на систему тонів, яка тісно пов'язана зі складами (силабемами) та відіграє вирішальну роль у розрізненні китайських слів.

Ключові слова: силабема, склад, тонема, фонема, китайська мова (Путунхуа), слов'янські мови.

Актуальність і постановка проблеми. Вивчення рідної мови дається людині досить легко, на цей процес впливає багато чинників; людина народжується та зростає у тому мовному середовищі, яке допомагає їй вдосконалити рідна мова. Спочатку це батьки, потім дитсадок, школа, університет. Зовсім інша справа з вивченням іноземної мови, звуки, слова, якої є просто чужими, “нерідними” для нашого сприйняття та розуміння. Опанувати іноземну мову, перш за все, означає – опанувати її фонетичну будову, саме з фонетики потрібно починати вивчення, процес розуміння, засвоєння, опанування іноземної мови. Після засвоєння фонетичної будови мови та постійної мовної практики, до речі, бажано, з носіями мови, на вищому рівні відбувається, так званий процес “шліфування” мови. Чому практика важлива саме з носіями мови? На нашу думку, сказане носієм мови, неносій відразу відчуватиме свої помилки та буде намагатися самостійно “відтворити” сказане; намагатиметься “скопіювати” носія мови. Своєю чергою, носій мови відразу почує помилки, які будуть незвичні для його сприйняття. Вивчаючи китайську мову, потрібно сконцентрувати свою увагу на звуковій будові цієї мови, знайти спільне з рідною мовою та приділити увагу, саме тому неспільному.

На що ж потрібно звернути увагу у процесі вивчення звукової будови китайської мови? Чому опанування саме китайської мови дається так не легко, зокрема носіям української та російської мов? На ці важливі та актуальні питання ми спробуємо відповісти у цій статті, що і буде нашою метою.

Потрібно почати з того, що українська – це мова індоєвропейська, слов'янська мова флективного типу, що й зумовлює її звуковий склад. А китайська – є мовою абсолютно протилежною, вона належить до сіно-тибетської мовної сім'ї, ізолююча, складового типу. Саме керуючись цим, потрібно шукати відмінності, адже звукова будова флек-

тивних та ізолюючих мов – різна. Склад утворює слово, яке є ніби фундаментом, а слово, відповідно, те, що допомагає людині зрозуміти одна одну. Слово і “творить” мову, виконуючи одну з найважливіших своїх функцій – комунікативну. Неможливо собі уявити, що було б, якби не існувало мови, те, що життя та історія людства були б зовсім іншими немає жодних сумнівів.

Зіставний аналіз звукової будови української та китайської мов, які є типологічно різносистемні має теоретичну та практичну спрямованість. Потрібно звернути увагу на те, що ще у 70-х роках учені висловлювали свої думки та теорії щодо зіставлення різносистемних мов. Одна з таких праць колективна монографія Інституту мовознавства АН СРСР “Принципи опису мов світу”¹. Враховуючи вищесказане, предметом дослідження ми обрали будову складу у різнотипологічних мовах, а саме української та китайської (Путунхуа).

Специфічними одиницями мов флективного типу (українська) є фонемі, тобто поєднання голосних та приголосних звуків та силабемі², тонемі³ в коренеізолюючій китайській мові. До релевантних одиниць⁴ флективних індоєвропейських мов належать принаймні одинадцять одиниць звукового оформлення слова та речення. Одною з релевантних одиниць є складема, яка притаманна мовам флективним, тоді як силабема притаманна коренеізолюючим мовам. Потрібно звернути увагу на те, що відмінність складеми від силабемі полягає в тому, що складема одиниця не найменша, але структурна, має свою парадигму, тобто типи складів у мові та синтагматику (сполучуваність складів). На рівні найменших одиниць звукової будови української мови – фонем найбільшу інформативність мають приголосні, а максимальну частотність голосні. У китайській мові два ряди найменших одиниць звукової будови утворюють саме силабема та тонема.

Силабема – одна з найменших одиниць матеріальної форми коренеізолюючої мови, фізичним корелятом якої є склад. Разом з тонемою формує матеріальну форму первинного слова, що і є складом у китайській мові.

Тонема, своєю чергою, також є однією з найменших одиниць матеріальної форми, її фізичним корелятом є рух тону. Разом із силабемою формує матеріальну форму первинного слова [3].

Тонемі є частотнішими, а силабемі інформативнішими. Тобто силабемі утворюють інфоцентр рівня найменших звукових одиниць китайської мови, а тонемі його

¹ Принципы описания языков мира / АН СРСР. Институт языкознания ; Отв. редакторы члены-корреспонденты АН СРСР В. Н. Ярцева, Б. А. Серебренников. – М. : Наука, 1976.

² Див.: *Алексахин А. Н.* Теоретическая фонетика китайского языка / А. Н. Алексахин. – М., 2006. – 62 с. Термін силабема (або складофонема) відрізок довжиною в один склад, який має цілісне, неподільне значення звукового засобу мови і сприймається носіями як одиниця, а не послідовність одиниць. Уперше цей термін увів Е. Поліванов у 1930 році (див.: *Грамматика современного китайского языка*). Він описав силабему максимального звукового складу формулою 1234, де 1 – приголосний, 2 – нескладотворчий вузький голосний, 3 – складотворчий голосний або сонат, 4 – нескладотворчий сонант, тобто кінцевий елемент дифтонга. Також таблиця ініціалів 1234 наявна в роботі В. Karlgena (“*Estudes sur la phonologie chinoise*”, 1915) (див.: *Иванов А. И.* *Грамматика современного китайского языка* / А. И. Иванов, Е. Д. Поливанов. – 3-е изд. – М., 2003. – 161 с.). Термін силабема був розгорнутий в працях М. В. Гординої.

³ Тонема (від грец. напружність) – становить узагальнення висотно-мелодійних характеристик складу (див.: *Большой энциклопедический словарь. Языкознание* / под ред. В. Н. Ярцева. – 2-е изд. – М., 1998. – 515 с.).

⁴ Релевантний, який здатний служити для розрізнення мовних одиниць (див.: *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. – К., Ірпін, 2005. – 1212 с.).

частоцентр. Голосні та приголосні китайської мови не є рівневими, як у мовах флективного типу, а субрівневими. Можна сказати, що голосні й приголосні – це наповнювачі силабеми. Це є основою і дуже важливою відмінністю. Як ми бачимо зіставлення українських та китайських голосних (Г) та приголосних (П), що і формують склад – це зіставлення різнорівневих одиниць, тобто:

Українська мова	Китайська мова
I рівень – голосні	I рівень – силабема (субрівень Г, П)
II рівень – приголосні	II рівень – тонеми (1, 2, 3, 4) ¹

Зауважимо, що в українській та російській мовах фонема мають самостійне значення, функцією усіх фонем є розрізнення змісту складу, наприклад: там-том/ так-тік. У китайській мові лише тон виконує функцію розрізнення змісту, наприклад: *mai-mai/买-卖/ купити-продати*. У мовах флективного типу голосні та приголосні будують слова. В українській (так само як і російській) мові домінує приголосна, а в китайській мові – голосна. Саме тому в українській та російській мовах неможливе поєднання кількох голосних, але можливе поєднання приголосних, і навпаки в китайській мові, де в межах одного складу можливе поєднання кількох голосних, які утворюють велику кількість дифтонгів неможливе поєднання кількох приголосних. Як зазначає Н. Кірносова, збіг приголосних не плутати зі складними приголосними типу *zh, sh*, та інші, які є одним звуком.

За різними підрахунками кількість складів у китайській мові становить від 399 до 422. Деякі вчені рахують склади, які вживалися у старих текстах, старою мовою, але на сьогоднішній день вже не вживаються. Саме тому, кількість складів не збігається. На нашу думку, їх 403 та особлива фіналь -*er*.

Фонетична природа складу є сталою в мовах складового типу, до яких належить китайська, вона охоплює 4 елементи:

1. Початково складовий приголосний (ініціаль).

Саме ініціаль відкриває китайський склад, їх нараховується 21. Особливість ініціалі – вона стоїть лише на початку складу, на цей факт необхідно звернути особливу увагу.

2. Нескладовий голосний (медіаль).
3. Складоутворюючий голосний (центрально).
4. Елемент закінчення (терміналь).

Саме медіаль, центрально та терміналь утворюють фіналь, тобто звук, що закриває китайський склад. За А. Драгуновим, фіналей у китайській мові 35 [4], за Сан Дуанму (*San Duanmu / 端木三*), фіналей у китайській мові – 39, на нашу думку, фіналей – 39, а ініціалей – 21.

Фіналі поділяють:

1. Фіналі-дифтонги (сполучення двох голосних звуків, які вимовляються як один склад);

¹ Тон (від грец. *tonos* – напруження). Шкала про 4 тони китайської мови. Перший тон позначається – 55, другий – 35, третій – 21, четвертий – 51.

2. Фіналі-трифтонги (сполучення трьох голосних в одному складі-назальні).

Саме ці фіналі складають труднощі в оволодінні китайською мовою.

Розглянемо детальніше усі три типи фіналей: дифтонги в українській, російській мові відсутні, у китайській нараховують 9. Вони поділяються між собою ще на дві групи:

1. Висхідні – ai, ei, ao, ou – головний перший звук, тобто a, e, a, o; у цих дифтонгах саме перший звук є складотворним і несе тон.

2. Низхідні – ia, ua, uo, ie, üe – головний другий звук, саме друга голосна (a, a, o, e, e) є складотворною та несе тон.

У китайській мові виділяють чотири трифтонги – uai, uei, iao, iou. Головний звук міститься посередині (a, e, a, o), саме він несе тон, тобто є тононосієм.

Назалізовані (назальні) фіналі, таких у китайській мові, на нашу думку, найбільша кількість. Вони вимовляються за участю носової порожнини і набувають характерного носового звучання. Оволодіння саме назалізованими (назальними) фіналями – досить важкий процес, це пояснюється тим, що в українській мові немає носових голосних, проте у потоці мовлення носові голосні назалізуються під впливом носових приголосних.

Китайські назалізовані фіналі поділяються на фіналі переднього та заднього ряду. Майже всі складають опозиційні пари, а саме: an, ang, en, eng, in, ing, ong, ian, iang, uan, uang, uen, eng, iong, üan, ün [6].

Лінгвіст Сань Дуаньму (San Duanmu / 端木三) у своїй докторській роботі підкреслює, що будова складу китайської мови є фіксована та чітка. Стверджує, що в китайській мові існує принаймні 14 можливих форм складу (C, V (依), N, VG (爱), VN (安), GN, GVG (摇), GVN, CV, CVG (买), CVN (顶), CGN, CGVN, CGVG, C-голосний, V-приголосний N-назальний, G- glide/глайд)¹ [7].

Варто звернути увагу на те, що в українській та російській мовах приголосні є глухі та дзвінкі, а саме п–б, т–д, к–г, с–з, ш–ж тощо. Китайські ініціали (початкові приголосні) відрізняються від українських (російських). Якщо в українській (російській) п, т, к, с, протиставляються дзвінким б, д, г, з, то в китайській вони відрізняються придиховими та непридиховими парами. Придихові обов'язково бувають у всіх позиціях глухими, а непридихові бувають напівдзвінкі на початку слова і лише комбінаторно (у положенні між двома дзвінкими звуками) сягають повної гучності [5]. Носії української та російської мов неоднаково сприймають китайські напівдзвінкі, так як прирівнюють їх до своїх “рідних” дзвінких.

Дуже важливим є той факт, що у мовах флективного типу, таких як українська та російська, межі складу в слові не пов'язані зі змістовим членуванням на морфеми, тобто, склад сам по собі не несе ніякого змістового навантаження. А у мовах складового типу, склад – це стійке звукове утворення, що не змінює у потоці мовлення ні свого складу, ані своїх меж (саме китайська, в'єтнамська, бірманська тощо).

На нашу думку, нечітке пояснення та недосконале вивчення цих відмінностей у мовах призводить до ускладнень при вивченні китайського складу.

¹ glide/глайд – неповний звук, яркий виникає як перехідна ланка у сполученні звуків, які своєю чергою різні за місцем творення. Під глайдом також розуміють голосний, який є нескладотворчим елементом дифтонга (напівголосний).

Інша дуже важлива відмінність – це система тонів. Оскільки склади (силабери) є фіксованими в китайській мові, потрібно звернути увагу на те, що силабери дуже тісно пов'язана з тоном (тонемою).

У сучасній китайській мові 4 тони і, як вже зазначалося, складів 404, але не всі склади вимовляються 4 тонами [5]. За одними джерелами, приблизно, 170 складів вимовляються 4 тонами, 150 складів мають по 3 тони, 60 представлених в 2 тонах, і найменша кількість складів представлена в одному тоні – 25. Тобто, якщо всі склади поділити на 4 групи, то найбільше складів буде в групі 4 тону, потім 2 тону і найменше в групі 1 та 3 тонів. За підрахунком китайського лінгвіста Ху Юй Шу, складів, що мають 4 тони 152, по 3 тони 139, по 2 – 67, по 1 – 41 складів. Але потрібно зауважити, те, що він нараховує всього 399 складів¹[8].

За нашими підрахунками складів, що мають усі 4 тони – 162, 3 тони – 150 складів, 2 тони – 67 та 1 тон – 25 складів, усього – 404.

Тобто:

Тони	Склади	Загальна кількість
4 (1, 2, 3, 4)	162	648
3 (1, 2, 3)	150	450
2 (1, 2)	67	134
1 (1)	25	25
Всього		1257

Потрібно зауважити, що дані потребують детального вивчення та доопрацювання. Чому одні склади мають усі 4 тони, а інші по три, два і навіть один, однозначної відповіді на сьогоднішній день немає. Тони та склади у китайській фонології є надзвичайно цікавою і на сьогоднішній день ще маловивченою та до кінця незрозумілою темою.

Склади російської літературної мови зазвичай починаються з найменш гучного звуку, а закінчуються найбільш гучним складовим, а з нескладових – сонорним [2].

При вивченні утворення складу (складоподілу) в російській мові істотна (суттєва) відмінність лише трьох категорій:

- 1) голосних [3],
- 2) сонорних приголосних [2],
- 3) шумних приголосних – звуків найменшої звучності (включаючи в їх склад [j], який в російській мові розділяє ознаки сонорних) [1].

Якщо позначити коефіцієнт гучності перших цифрою 3, других цифрою 2, а третіх цифрою 1, то описаний вище закон складоподілу у російській мові можна зобразити так:

у сполученнях типу 3+1+2+3... або 3+1+1+2+3 ... складоподіл проходить після голосного (після 3), де відчувається різкий спад гучності. У сполученнях типу 3+2+1+3... або 3+2+1+1+3... складоподіл проходить після сонорного перед шумним, саме в цьому

¹ За різними синологічними підрахунками у сучасній китайській мові від 399 до 420 складів.

випадку зростає гучність на початку наступного складу. [Война, толпа, амбар]. Важливо відзначити, що у всіх наведених вище випадках наступний склад починається зі зростання гучності (1+3...; 1+1+3...; 1+2+3...) [1]:

- одні типи складів наявні як на початку, так і в середині, і наприкінці слова, тобто: П + Г, або П + Г + С’;

- інші – лише наприкінці слова Г+ШП (шумний приголосний) або П + Г + Ш (шумний);

- треті – лише на початку слова С (сонорний) + Ш + Г;

- четверті – лише в односкладових словах, тобто в таких, де початковий склад одночасно є і кінцевим С +Ш +Г +Ш [лгут, ржот] [2]. В українській мові, майже так само як і в російській, слова бувають одно-, дво-, три- та багатоскладові, що є суттєвою відмінністю від коренеізолюючої китайської мови.

Можна зробити висновки, що поняття складу в українській та китайській мові різне, на що потрібно звернути уваги на самому початку вивчення. У процесі вивчення китайської мови російськомовні та україномовні студенти, повинні сприймати слова як єдине ціле, а не ділити їх на склади, так як у рідній мові. Чітко розуміти систему тонів, які відіграють надзвичайно важливу роль у фонологічній системі китайської мови. Адже після засвоєння фонологічної системи, а саме – тонів та складів, процес опанування та “шліфування” китайської мови відбуватиметься значно швидше.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Аванесов Р. И.* Фонетика современного русского литературного языка / Р. И. Аванесов. – М., 1956.
2. *Аванесов Р. И.* Очерк грамматики русского литературного языка / Р. И. Аванесов, В. Н. Сидоров. – М. : изд-во Наркомпроса РСФСР, 1945. – Ч. 1. Фонетика и Морфология. – 18 с.
3. *Вовк П. С.* Теорія центрів і периферій фонологічної та акцентологічної систем : докторська дисертація. Київський Національний Університет імені Тараса Шевченка / П. С. Вовк. – К., 2000.
4. *Драгунов А. А.* Структура слога в китайском национальном языке / А. А. Драгунов. – СПб. : Советское Востоковедение, 1955. – №1. – 62 с.
5. *Иванов А. И.* Грамматика современного китайского языка / А. И. Иванов, Е. Д. Поливанов. – 3-е изд. – М., 2003. – 158 с.
6. *Кірносова Н. А.* Практична фонетика китайської мови / Н. А. Кірносова. – К., 2010.
7. *San Duanmu.* A formal study of syllable, tone, stress and domain in Chinese languages / San Duanmu. – Massachusetts Institute of Technology, 1990.
8. 胡树, 现代汉语, 上海教育出版社, – 1979.

*Стаття: надійшла до редакції 15.10.2010
прийнята до друку 15.11.2010*

UNDERSTANDING AND ACQUISITION DIFFICULTIES OF CHINESE SYLLABLES STRUCTURE

Maria Yastreblanska

*Jilin University-China, Department of Applied Linguistics,
1505, Xiu Zheng Road, Friendship Hotel, 1121,
Changchun, China, 130012,
tel.: +8615043090454, email: pidbyl@gmail.com*

The article analyzes the conception of syllables in the Chinese language. It shows the different syllable structures of the Ukrainian and Chinese languages, and the part in plays in the difficulty of mastering Chinese phonology. The main attention is paid to the tonal system of Chinese language, which is connected with syllable structure, primarily because of the role of tones in differentiating meanings of chinese words.

Key words: syllable, tonema, fonema, syllable structure, Putonghua, Slavic languages.

СЛОЖНОСТЬ ПОНИМАНИЯ И ОВЛАДЕНИЕ СЛОГАМИ В КИТАЙСЬКОМ ЯЗЫКЕ

Мария Ястреблянская

*Дзилинский университет, кафедра Прикладной Лингвистики,
г. Чанчунь, Китай 130012,
тел.: +8615043090454, e-mail: pidbyl@gmail.com*

В статье рассматривается понятие слога (силабеми) в китайском языке, его особенности и законы формирования. Выявлено, что характеристики слогов в языках сравнения, а именно китайском и украинском, разные. Именно эти отличия усложняют процесс понимания и усвоение слогов в Путунхуа. Обращено внимание на систему тонов, которая тесно связана со слогами (силабемами) и играет решающую роль в различении китайских слов.

Ключевые слова: силабема, слог, тонема, фонема, китайский язык (Путунхуа), славянские языки.